

Hilmi Demir, Dr. ¹
Program Danışmanı
Bölge Çalışmaları Programı

Hüseyin Raşit Yılmaz ²
Politika Analisti
Bölge Çalışmaları Programı

ORTA ASYA'DAN ORTADOĞU'YA GİDENLER DÖNÜNCE ³

Yılbaşında İstanbul'da yaşanan terör saldırısı, bir süredir sadece güvenlik bürokrasisinin ve bir avuç akademisyenin vakıf olduğu bazı realitelerle toplumsal olarak sert bir şekilde yüzleşmemize neden oldu. Saldırının büyüklüğünün ve yarattığı sarsıntının yanı sıra saldırganın kimliği de büyük bir sorunu gözler önüne serdi.

Henüz resmi kaynaklarca açıklanmasa da saldırganın kimliğine dair iddialar medyada yer alıyor. Kuvvetle muhtemel Orta Asyalı, Türk kökenli bir IŞİD'liydi. Kendisiyle ortak özellikleri taşıyan, son yıllarda radikalleşmiş binlerce teröristten biriydi.

Son 10 yılda Asya'da dini radikaller tarafından gerçekleştirildiği düşünülen 47 saldırı oldu. Bu saldırılarda 377 kişi öldü, 865 kişi ise yaralandı. Saldırıların 34'ü silah, el yapımı patlayıcı, bombalı araç yahut canlı bomba ile yapıldı. 13'ünde ise bıçak kullanıldı. Profesyonel terörist saldırı şeklinde gerçekleşen 34 olayın faillerinin bölgedeki radikal örgüt mensupları olduğuna şüphe yok. Çin, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tayland'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılan bu saldırılar problemin çapını gösteriyor.

¹ <http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1366/Hilmi+Demir+Dr.>

² <http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1198/Huseyin+Rasit+Yilmaz>

³ [Bu değerlendirme notu 9 Ocak 2017 tarihinde Al Jazeera Türk'te yayımlandı.](#)

Orta Asya yüzyıllar boyunca İslam değerlerini Türk kültürü ile buluşturan, bilim, felsefe ve tasavvufu dini ilimler ile harmanlayan bir İslam anlayışının beşiği olmuştur. İslam'ın özgün, rasyonel ve farklılıklara izin veren yorumu olarak kabul edilen Hanefi Matüridiliğin doğduğu topraklarda artan radikalizm, gelinen noktada küresel bir tehdit olarak algılanmaya başladı.

Suriye'ye gelen yabancı savaşçılar içinde de Orta Asya kökenliler dikkat çekiyor. IŞİD militanları arasında Orta Asya kökenlilere özel birlikler oluşturuluyor. Bunların neredeyse tamamının Türk kökenli (Uygur, Özbek, Kazak, Kırgız vb.) olduğu malum. En vahşi katliamları yapanlar, çocuk savaşçılar maalesef bu birliklerden oluşuyor.

Peki Orta Asya'da ne oldu da bölge dini radikalizmin mayalandığı bir ana rahmi haline geldi?

Bağımsızlıkla gelen kafa karışıklığı

1917'den Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazandıkları 1991'e kadar bölgede din, hayat baskılarından dolayı halk dindarlığı şeklinde kendini koruyabilmişti. Geleneksel İslam, sadece kutsal mekânların ziyareti, düğün ve cenaze merasimleri gibi dini seremonilerde canlı kalabilmişti.

1991'de SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da din üzerindeki baskılar yavaş yavaş kalkmaya başladı. Yeni cami ve mescitler açılırken, dini hayatı düzenleyen kurumsal bir akıl olmadığından dini taleplerin nasıl karşılanması gerektiği konusunda kafalar hayli karıştı.

Bağımsızlık sonrası Türk Cumhuriyetleri dini eğitimde birbirinden farklı yol ve yöntemleri tercih etti, seküler devlet düzeni ile din eğitimi arasında bir düzen kurmaya çalıştı. Resmi olmayan dini eğitiminin yaygınlaşmasıyla beraber, sosyal hayatta da dinin etkinliği görülmeye başladı. Dini hayatın ihtiyaçları kendini dayattıkça bunu karşılayacak kurumsal yapılar olmadığından denetimsiz alanlar ortaya çıktı. Bu ihtiyacı öncelikle Suudi Arabistan'a ya da Mısır'a eğitime giden insanlar karşıladı.

Afganistan İç Savaşı

Suudi Arabistan, Afganistan savaşında oldukça önemli bir rol oynamıştı. 1979'da Afganistan'ı işgal eden Rusya'ya karşı bölgede büyük bir cihat endüstrisi kurulmuş, S.Arabistan, Pakistan, ABD ve İngiltere büyük bir konsorsiyum kurmuştu. Bölgeye çok fazla savaşçı çekmek için Afganistan-Pakistan hattındaki Svat Vadisi'nde açılan, kökleri 19. yüzyıla kadar giden Pakistan, Hindistan'da geleneksel din eğitimi veren Deobandi medreselerinde dünyanın birçok bölgesinden gelen savaşçılara selefi cihatçı eğitim verilerek, endoktrinel bir kimlik inşası ile savaş alanlarına gönderildiler.

Afganistan cihadına yönelik uluslararası iş paylaşımında dini medreselere ekonomik destek sağlama görevi, Basra Körfezi'ndeki zengin Arap ülkelere, özellikle de Suudi Arabistan'a verildi. Silah yardımı işini ABD ve İngiltere üstlendi. Pakistan ise yardımların koordinasyonundan sorumluydu.

Deobandi ekolünün Selefilik'in Vehhabi ekolü ile karşılaşması da bu döneme denk gelir. Bu bölgeye özellikle Orta Asya'daki Fergana Vadisi bölgesinden de çok fazla savaşçı gelmişti. Bu savaşçılar Selefi-Vehhabi eğitimle ilk kez burada tanıştılar.

Radikalizm rahmi Fergana Vadisi

Ruslar Afganistan'dan çekilirken Selefilik Fergana Vadisi'ne geri döndü. Zaten bölgede Vehhabilik için oldukça uygun bir zemin vardı. Hindistan'dan Fergana Vadisi'ne gelen Vehhabi şeyhi Muhammed Hacı Hindistani çok önceden Fergana'daki Andican'a gelerek burayı bir üs olarak belirlemiştir.

Özbekler arasında Vehhabiliğin yaygın olmasının sebepleri arasında, 1917 sonrası Ruslara karşı başlatılan Basmacı Hareketi sonrası çok sayıda Özbek'in Arabistan'a göçmesi ve oraya yerleşmesi de sayılabilir. Dindar bir halk olan Özbekler, uzun süredir dindarlıklarını Vehhabilikle karşılıyorlardı. Afganistan'dan dönen savaşçılar kendilerine sıcak bir yuva bulmuşlardı. Bölgede radikal eğilimli İslami Yeniden Doğuş Partisi de aynı tarihlerde, 1990'da Astarhan şehrinde kuruldu.

Fergana Vadisi'ne sınır olan Tacikistan da, Afganistan'daki Taliban hareketine önemli sayıda savaşçı göndermişti. Bunun karşılığı olarak Tacikistan'da aynı dönemde kurulan Tacikistan İslami Rönesans Partisi Taliban'dan güçlü destek bularak Tacikistan iç savaşının önemli taraflarından biri haline geldi.

Bölgedeki bu radikalleşme ve örgüt artışı, 1996'da Özbekistan merkez olmak üzere Özbekistan İslami Hareketi'nin (ÖİH) de doğuşunu hazırladı. Bu hareketin kurucuları Tahir Yoldaşev ve Cuma Namangani Selefi-Vehhabi kimlikleriyle öne çıktılar. Küresel cihatçılığın babası kabul edilen Bin Ladin de bu yapıyı destekledi. Örgüt 1999-2001 arasında Özbekistan ve Tacikistan'da birçok bombalama eylemine karıştı. Buda heykelinin Tahir Yoldaşev tarafından yıkıldığı hatırlanırken IŞİD'in ilhamını nereden aldığı anlaşılacaktır.

Orta Asya'da oldukça etkili olduğunu bilinen bir diğer örgüt Hizbu't-Tahrir'in hilafeti maksimize eden propagandalarının da radikalleşme üzerinde etkili olduğu düşünülür.

Uygur kökenli radikallerin yuvası ise 1997'de aktifleşmeye başlayan Doğu Türkistan İslam Partisi (DTİP). Çin'in bölgedeki baskıcı uygulamaları ve Afganistan tecrübesi DTİP'i radikalleşmeye yöneltti. Halen birçok Uygur Tayland, Malezya üstünden Suriye'ye gidiyor.

El Kaide lideri Eymen el Zevahiri, Eylül 2015'ten bu yana değerlendirmelerini paylaştığı "İslam Baharı" başlıklı video kayıtlarının dokuzuncusunda, Doğu Türkistanlı savaşçılara özel bir yer ayırır ve onların cihat bölgelerine yolculuklarını över. Zevahiri, videoda DTİP'nin Taliban'ın Afganistan İslam Emirliği'ne biatlı olduğunu" söylese de, bu IŞİD'e geçişleri önlemiyor.

Çatışma merkezinin Irak ve Suriye'ye kayması

Afganistan'dan sonra şiddetin ağırlık merkezinin Irak ve Suriye'ye kayması, Orta Asya'daki radikalizm için yeni bir canlanmaya imkân verdi. Özellikle ülkelerinde baskı gören bazı radikal gruplar IŞİD'in Hilafet ilan etmesiyle kendilerine hicret edecekleri yeni bir yurt bulma imkânına kavuştular. Selefi radikal hareketlerin en büyük mitosu olan "sözde" Hilafet devleti IŞİD'in eliyle gerçekleşti. IŞİD'in bu yeni devlete yönelik başarılı halkla ilişkiler çalışmaları sadece Orta Asya kökenlileri değil, aslında dünyanın bir çok yerindeki radikal Müslümanları çeken bir cazibe merkezine dönüştü.

Crisis Group yayınladığı bilgi notunda, Orta Asya ülkelerinden Suriye'ye gelen yabancı savaşçı sayısının, 2000 ile 4000 arasında olduğu belirtiliyor. Bölgede uzunca süredir radikal

örgütlerin kimlik kazandırdığı Selefilik ve maksimize edilen Hilafet devleti ideali bu göçün ana nedenleri arasında sayılabilir. Aileleri ile birlikte inandıkları İslam'ı yaşayacakları yeni bir yurt bulduğuna inanan bu gruplar, 2014'ten itibaren Musul, Rakka ve İdlib bölgesine geçmeye başladılar. Özellikle Doğu Türkistan'dan aileleriyle beraber Suriye'ye göç eden aileler, Suriyelilerce "ölüm aşıkları" olarak isimlendiriliyor.

Soufangroup'un yabancı savaşçılar hakkında hazırladığı rapora göre, Kırgızistan'dan katılanların resmi olmayan sayısı 500.⁴ Kırgızistan Cumhurbaşkanlığı Bürosu da "Rakamlara göre Kırgızistan 2015" başlıklı raporunda, hali hazırda 430 Kırgızistan vatandaşının Ortadoğu'da silahlı çatışmalara katıldığı belirtiliyor.⁵

Türkiye bu tehlikeden nasıl korunur?

Bölge için asıl büyük tehdit ise, Suriye'de sıkışan ve alanı daralan IŞİD'e bağlı radikal unsurlar geri dönmek zorunda kaldığında bizi neyin beklediğidir. Afganistan sonrası radikalleşmekten kurtulamayan ve sert tedbirlere rağmen bunu engelleyemeyen Orta Asya, Suriye sonrası da yeni bir kaosla karşı karşıya kalabilir. Radikal grupların yeni bir çatışma alanı olarak Orta Asya'ya taşınma tehdidi bölge ile tarihi, kültürel ve kimlik bağları bulunan Türkiye içinde oldukça riskli bir süreci doğuracaktır.

Özellikle Türkiye toplumunu çok iyi okuyan ve yakından takip eden IŞİD'in Türk toplumundaki kırılma, fay hatları ve hassas uçlara yönelik saldırı stratejisi çok tehlikeli görünüyor. Orta Asya kökenliler eliyle yaptırılacak birçok saldırı hem moral hem de Türk dünyası ve Rusya ile ilişkiler açısından Türkiye'yi zorlayabilir.

Bölgede radikalizmle mücadelede yapılan en büyük yanlış, bu sorunun salt güvenlik sorunu olarak algılanarak polisiye ve askeri önlemlerle engellenebileceğinin varsayılmasıdır. Oysa radikalizme karşı en etkili mücadele, radikalleşme eğilimindeki gençleri etkileyecek kültürel ve ideolojik bir güvenlik perspektifi geliştirmekten geçiyor. Bu da radikal Selefî hareketler konusunda yetişmiş bürokrat, güvenlik elemanı ve din adamı ihtiyacı anlamına geliyor. Ayrıca dini kültür taşıyacak yazılı ve görsel medyada Selefî radikal inançlara karşı özellikle aşılı olan Hanefî/Matürîdi ve Yesevî inanç/ öğretilerini temsil eden kültür unsurlarını görünür kılmak ve yaymak da bir mücadele yöntemi olarak düşünülebilir. Türkiye bu tehditten ancak bu şekilde minimum hasarla sıyrılabilir. Radikalizme karşı mücadele etmek için Orta Asya ve Anadolu hattına çekilecek ideolojik ve kültürel işbirliği yeni süreçteki en mühim ihtiyacımızdır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın geçen aylarda Özbekistan'a ziyaretinde, devlet erkânıyla İmam Maturidi'nin türbesinin önünde çektiği fotoğraf, umarız bu kültürel hat içinde bir sembol olur. Radikalizmin şiddeti kutsayan, ölümü tek gerçek kurtuluş yolu olarak gören ve İslam'ı radikalleştiren ideolojisine karşı, tarihte İslam'ı bilim, felsefe, sanat ve medeniyet için aslına yakışır bir okumaya tabi tutan Hanefî/Matürîdi gelenek, bu sefer Anadolu'dan Asya'ya doğru bir yay gibi uzandığında, bölge ülkeleri kendileri için daha demokratik ve huzurlu bir gelecek inşa edebilir.

⁴ http://soufangroup.com/wp-content/uploads/2015/12/TSG_ForeignFightersUpdate3.pdf, s. 9.

⁵ <http://turkish.irib.ir/makaleler/siyasi-makaleler/item/349657-orta-asya-ve-kafkasya-geli%C5%9Fmeleri>.